

Канд. пед. наук Підлужна Г. В.
Україна, м. Житомир,
Житомирський державний
університет ім. І. Франка

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ

The article examines the pedagogical prerequisites of realization of competence approach to the development of critical thinking in Ukrainian language classroom in primary school. On the bases of the analysis of the results of the pedagogical experiment the author proves that the level of critical thinking and communication skills of pupils of 3-4 classes significantly increases if the competence approach to the use of scientifically based, selected and systematized interactive methods and techniques of teaching is applied.

Key words: competence approach, critical thinking, primary school students, Ukrainian language lessons.

Вступ. Упродовж останніх років відомі вітчизняні вчені й педагоги у своїх працях усе частіше звертаються до проблем реалізації компетентнісного підходу в навчальних закладах нашої держави. Так, у працях Т. Байбари, Н. Бібик, О. Заблоцької, Г. Кравченко, О. Савченко глибоко розглянуто теоретичні та практичні аспекти реалізації компетентнісного підходу в освіті загалом і в її початковій ланці зокрема. Значна кількість досліджень і наукових статей присвячена формуванню мовно-мовленнєвої компетентності молодших школярів на уроках української мови (М. Вашуленко, С. Гамаюн, С. Дубовик, К. Пономарьова, Р. Тофан та ін.).

Однак формування компетентної особистості неможливо уявити без розвитку в неї критичного мислення. Дотепер залишається актуальним твердження видатного американського мислителя минулого століття

Д. Дьюї, що фундаментальна мета сучасної освіти полягає не в наданні учням інформації, а в тому, щоб *розвивати їх критичний спосіб мислення*, котрий дає змогу адекватно оцінювати нові обставини й формувати стратегію подолання проблем, які в них криються [3, 7]. З огляду на її важливість, проблема розвитку критичного мислення перебуває в центрі уваги зарубіжних і вітчизняних педагогів. В Україні ця проблема висвітлювалась у працях І. Большакової, Н. Вукіної, Н. Дементієвської, Т. Олійник, С. Терна, О. Тягла та ін. [1; 2; 4; 8]. На сьогодні визначено основні теоретичні засади й окреслено шляхи практичної реалізації розвитку критичного мислення учнів загальноосвітньої школи. Однак деякі аспекти цієї проблеми все ще залишаються недостатньо вивченими. Зокрема, проблема розвитку критичного мислення молодших школярів є актуальною та потребує більш глибокого дослідження.

Оскільки питання реалізації компетентнісного підходу до навчання учнів початкової школи й розвитку критичного мислення є надзвичайно важливими, ми вирішили дослідити їх у взаємозв'язку шляхом проведення педагогічного експерименту. Дослідження проводились на уроках української мови, зважаючи на важливість цього предмета в процесі розвитку мовлення й мислення. Звідси *мета статті* – розглянути педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу до розвитку критичного мислення молодших школярів на уроках української мови на основі результатів проведеного нами педагогічного експерименту.

Об'єктом дослідження стали уроки української мови в сучасній початковій школі, *предметом* – процес розвитку критичного мислення молодших школярів за умов компетентнісного підходу на уроках української мови в 4 класі.

Результати дослідження. Перший етап дослідження (серпень – вересень 2016 р.) мав на меті визначити психолого-педагогічні засади розвитку критичного мислення молодших школярів й передбачав аналіз психолого-педагогічної та науково-методичної літератури за обраною темою.

На основі аналізу праць зарубіжних і вітчизняних учених ми з'ясували базовий категоріально-термінологічний апарат дослідження, зокрема, такі поняття, як "мовлення", "мислення", "компетентність", "компетентнісний підхід", "інтерактивне навчання" тощо. Із проаналізованих наукових праць було виокремлено й узагальнено наступні найважливіші положення, які надалі стали теоретичною основою практичних досліджень:

- мовленнєва діяльність одночасно є мислительною діяльністю [5, 315];
- мовлення є важливим засобом вивчення процесу мислення, у тому числі й критичного [5, 316];
- компетентність – це здатність застосовувати набуті знання, уміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою розв'язання певних життєво важливих проблем [6, 49];
- компетентнісний підхід базується на компетенціях, передбачає формування в учнів здатності розв'язувати важливі практичні задачі та спрямовується на виховання особистості в цілому [6, 50];
- інтерактивні методи найбільшою мірою відповідають вимогам компетентнісно орієнтованого навчання [4].

Педагогічний експеримент проводився за 3 етапами: 1) з'ясування стану сформованості критичного мислення в учнів 4-х класів на сучасному етапі (констатувальний етап); 2) пошук шляхів активізації розвитку критичного мислення в молодших школярів на уроках української мови (формувальний етап); 3) з'ясування результативності педагогічних нововведень з розвитку критичного мислення в експериментальному класі (контрольний етап).

Під час проведення констатувального етапу експерименту (жовтень – листопад 2016 р.) ми мали на меті з'ясувати: а) чи вважають учителі початкових класів можливим і доцільним розвиток критичного мислення молодших школярів; чи володіють вони методикою розвитку критичного мислення та як часто використовують її на уроках української мови; б) який реальний стан сформованості рівня критичного мислення в учнів 4-го класу

на уроках рідної мови. Відповідно до зазначеної мети були використані наступні *методи дослідження*: бесіди з учителями початкових класів щодо розуміння ними важливості розвитку критичного мислення в молодших школярів та використання методів, спрямованих на його розвиток; анкетування учнів 4-х класів; аналіз учнівських робіт (діалогів і творів-міркувань на запропоновані теми) з метою виявлення в них ознак критичного мислення; спостереження за навчально-виховним процесом на уроках української мови в 4-х класах.

Визначивши зміст експериментальних завдань з рідної мови, а також показники та критерії сформованості предмета дослідження, у листопаді 2016 році ми провели констатувальний етап експерименту. Базою для його проведення було обрано два класи: 4-А (22 учні, учитель Булковська Н. В.) та 4-Б (20 учнів, учитель Гаврилова Г. М.) ЗОШ № 30 м. Житомира. Загалом в експерименті брали участь 42 школярі та 10 учителів-класоводів.

Кількісний та якісний аналіз результатів бесіди з учителями дозволив нам констатувати, що проблема формування критичного мислення молодших школярів ще не набула для більшості педагогів важливого значення й вони не повною мірою готові до розв'язання цієї проблеми. Аналіз результатів анкетування учнів також довів: рівень інтересу учнів обох 4-х класів до вивчення української мови не достатньо високий; на уроках діти звикли виконувати переважно традиційні вправи з невисоким творчим потенціалом (різні види списування, диктанти, перекази). Робота в парах та групах проводиться не систематично, діти відчують труднощі в процесі спілкування на уроці, виявляють нерішучість у разі необхідності висловити власну думку. Рівень критичного мислення школярів під час побудови діалогів та творів-міркувань також виявився невисоким.

Основними причинами виявлених недоліків, на нашу думку, є наступні:

а) недостатня обізнаність учителів із проблемою розвитку критичного мислення молодших школярів та лінгвометодичними аспектами її вирішення;

б) низький рівень забезпеченості вчителів сучасними навчально-методичними матеріалами, спрямованими на розвиток критичного мислення учнів. Здобуті результати дали нам підстави для висновку про необхідність удосконалення педагогічних умов розвитку критичного мислення учнів на уроках у сучасній початковій школі.

На основі вивчення психолого-педагогічної літератури та врахування надбань передового педагогічного досвіду нами було висунуто *гіпотезу*, що рівень розвитку критичного мислення молодших школярів підвищиться за умов упровадження на уроках науково обґрунтованої, спеціально дібраної та укладеної системи інтерактивних методів навчання на основі компетентнісного підходу.

Для проведення формувального етапу експерименту було підготовлено комплекс навчально-методичних матеріалів для впровадження в 4-Б класі, який містив: а) список літератури з проблем розвитку критичного мислення молодших школярів; б) систему інтерактивних методів та прийомів навчання української мови на основі компетентнісного підходу з методичними рекомендаціями щодо їх використання; в) спеціально розроблені нами конспекти уроків з використанням педагогічних нововведень, спрямованих на розвиток критичного мислення учнів початкових класів. Зауважимо, що під час добору та укладання найефективніших інтерактивних методів і прийомів ми застосували системний підхід, який полягав у тому, що ці методи та прийоми розташовувались у певній послідовності, на основі принципу наступності й становили собою цілісну сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів. Крім того, ми враховували вимоги чинної навчальної програми з української мови та вікові психофізіологічні особливості дітей. Систему використаних методів узагальнено в таблиці.

**Інтерактивні методи,
спрямовані на розвиток критичного мислення**

<i>Навчання в грі</i>	<i>Фронтальні методи</i>	<i>Кооперативне навчання</i>	<i>Навчання в дискусії</i>
Рольова гра Імітації "Спрощене судове рішення" "Громадські слухання"	"Мікрофон" "Мозковий штурм" "Навчаючи— вчуся" "Ажурна пилка" "Аналіз ситуацій (кейс-метод)" "Дерево рішень"	Діалог Робота в парах Ротаційні трійки "Акваріум" "Карусель" "Синтез думок" Спільний проект	Метод "ПРЕС" "Обери позицію" "Зміни позицію" "Неперервна шкала думок" Дискусія

Упродовж січня – квітня 2017 р. підготовлені нововведення було впроваджено в навчально-виховний процес в експериментальному 4-Б класі ЗОШ № 30 м. Житомира. На початку травня 2017 н. р. в контрольному (4-А) та експериментальному (4-Б) класах було проведено контрольний зріз, мета якого – зіставити результати, отримані на констатувальному й формуальному етапах дослідження та з'ясувати динаміку розвитку критичного мислення молодших школярів. Для одержання достовірних даних ми скористалися тією ж методикою досліджень, що й на констатувальному етапі експерименту.

Аналіз творів-міркувань на тему "Чому потрібно берегти природу?" та діалогів на теми "Моя улюблена книжка" або "Моя улюблена тваринка" (за вибором учнів) експериментального 4-Б класу засвідчив, що мовлення дітей помітно збагатилося, стало виразнішим, точнішим. Покращилася здатність до логічних умовиводів, чіткіше стали проявлятися ознаки критичного мислення: самостійність міркувань, уміння аргументувати власну точку зору тощо. Показники засвідчили, що з написанням твору-міркування на високому, достатньому та середньому рівні в експериментальному класі справились 18 учнів (кількісний показник – 90 %), тоді як у 4-А класі (контрольному) –

17 учнів (кількісний показник – 77 %). При цьому якісний показник в експериментальному класі становив 50 %, а в контрольному – 32 %. Особливо помітними стали зміни в побудові діалогів учнями експериментального класу: кількісний показник – 100 %, якісний – 65%, тоді як у контрольному класі ці показники становили відповідно 86 % та 41 %. Такий позитивний результат передусім пояснюється тим, що практично на кожному уроці української мови школярі 4-Б класу працювали в інтерактивному режимі, тобто взаємодіяли, спілкувались, розвиваючи своє критичне мислення й комунікативні здібності.

Результати повторного анкетування учнів експериментального 4-Б класу та спостереження за навчально-виховним процесом також довели, що в дітей значно зріс інтерес до вивчення української мови, діти стали частіше висловлювати свої власні думки й відстоювати їх у процесі співпраці.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши результати досліджень, ми прийшли до висновку, що науково обґрунтовані, дібрані й систематизовані інтерактивні методи та прийоми навчання за умов їх систематичного й коректного застосування на основі компетентнісного підходу гарантують стійке підвищення рівня розвитку критичного мислення учнів початкових класів й загалом суттєво впливають на формування творчої, компетентної особистості.

Проведене дослідження не вирішує проблем реалізації компетентнісного підходу до розвитку критичного мислення молодших школярів на уроках рідної мови повною мірою. Подальшого вивчення вимагають такі її аспекти, як особливості оцінювання діяльності учнів у процесі співпраці, врахування індивідуальних особливостей школярів під час роботи в інтерактивному режимі та ін.

Список літератури:

1. Большакова І. Розвиток критичного мислення / І. Большакова // Почат. освіта. – 2012. – № 11. – С. 3–7.
2. Вукіна Н. В. Критичне мислення: як цього навчати / Н. В. Вукіна, Н. П. Дементієвська – Х. : Основа, 2007. – 108 с.

3. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления / Дж. Дьюи. – М. : Совершенство, 1997. – 208 с.
4. Інтерактивні технології навчання у початкових класах / авт.-упор. І. І. Дівакова. – Тернопіль : Мандрівець, 2013. – 180 с.
5. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. / ред. М. С. Вашуленка . – К. : Літера ЛТД, 2011. – 364 с.
6. Пономарьова К. Реалізація компетентнісного підходу в навчанні молодших школярів української мови / К. Пономарьова // Почат. шк. – 2010. – № 12. – С. 49–52.
7. Савченко О. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти // Рідна шк. – 2011. – № 9. – С. 4–8.
8. Терно С. О. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти / С. Терно. – Запоріжжя. : Просвіта, 2009. – 274 с.